

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Liiketalous/Julkishallinto ja juridiikka

Iida Alakoski

EDUNVALVONTA PÄÄMIEHEN HENKILÖÄ KOSKEVISSA ASIOISSA

Opinnäytetyö 2012

TIIVISTELMÄ

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Liiketalous

ALAKOSKI, IIDA

Opinnäytetyö

Työn ohjaaja

Toimeksiantaja

Syyskuu 2012

Avainsanat

Edunvalvonta päämiehen henkilöä koskevissa asioissa

36 sivua + 1 liitesivu

Päivi Ollila

Kotkan oikeusaputoimisto, yleinen edunvalvonta

Henkilöä koskevat asiat, edunvalvonta, päämies

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, mitä erityispiirteitä liittyy edunvalvonnassa olevan päämiehen henkilöä koskevien asioiden hoitoon. Tavallisesti edunvalvonnassa on kyse päämiehen taloudellisten asioiden hoidosta, mutta toisinaan edunvalvontamääräys voi koskea myös henkilöä koskevia asioita. Henkilöä koskevat asiat ovat olleet viime aikoina esillä edunvalvojien koulutustilaisuuksissa ja sitä voidaanakin pitää yhtenä edunvalvonnan haastavimmista osa-alueista.

Opinnäytetyö koostuu teoriaosuudesta, jonka tarkoituksena on selvittää, mitä termi ”edunvalvonta” pitää sisällään. Opinnäytetyössä kuvataan edunvalvojan roolia ja tehtäviä sekä käydään läpi edunvalvonnan merkitystä aina holhouslainsäädännön historiaa erityislainsäädäntöihin. Työn oleellisin sisältö keskittyy henkilöä koskevien asioiden erityisluonteisuuteen ja siihen liittyvään monimutkaiseen lainsäädäntöön. Työssä käsitellään myös henkilöä koskeviin asioihin liittyviä esimerkkejä ja oikeustapauksia.

Teoriaosuuden tueksi on toteutettu haastattelu, jolla pyrittiin keräämään edunvalvojilta käytännön kokemuksia päämiehen edustamisesta tämän henkilöä koskevissa asioissa. Haastattelu osoitti, että henkilöä koskevat asiat koetaan erityisen haastaviksi ja lainsäädännön päivittäminen asian osalta olisi aiheellista. Lisäksi myös itse edunvalvontamääräykseen toivottiin tarkempia tehtävän kuvauksia työn helpottamiseksi.

ABSTRACT

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Business Management

ALAKOSKI, IIDA

Bachelor's Thesis

Supervisor

Commissioned by

September 2012

Keywords

Guardianship and client's personal affairs

36 pages + 1 appendix

Päivi Ollila, Senior Lecturer

The legal aid office of Kotka, Public guardianship

legal guardian, client, personal affair

This Bachelor's thesis examines the differences between a legal guardian supervising a client's financial affairs and a client's personal affairs. Usually the legal guardian only runs their client's financial affairs but sometimes there is also need for dealing with a client's personal affairs.

This thesis shortly introduces the history of legal guardians and their basic duties and focuses on clarifying the special characteristics of these personal affairs. This thesis also contains some examples and legal cases.

The theoretical part is based on the Finnish law of Guardianship, legal publications and books and also articles. The empirical part was gained through interviews with legal guardians. The purpose of these interviews was to find out practical experiences of legal guardians about representing their clients in their personal affairs.

The result of the study was that a legal guardian's job is really demanding and especially handling a client's personal affairs is quite complicated. The legal guardians, who were interviewed, hoped that there would be some updates and specifications in the law so their job would be easier and they would feel more comfortable handling their client's personal affairs.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	6
1.1	Aiheen Valinta	6
1.2	Tutkimuksen tavoitteet	6
2	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	7
2.1	Tutkimusmenetelmät	7
2.2	Tutkimusaineistot	7
3	HOLHOUSTOIMI	8
3.1	Holhoustoimen merkitys	8
3.2	Holhoustoimilain historia	8
3.3	Termejä	9
4	YLEINEN EDUNVALVONTA	9
4.1	Edunvalvojan määrääminen	9
4.2	Edunvalvojan määrääminen poissaolevalle	10
4.3	Edunvalvojan soveltuvuus tehtävään	10
4.4	Edunvalvojan tehtävä	11
4.5	Edunvalvojan palkkio	12
4.6	Toimintakelpoisuuden rajoittaminen	12
4.7	Vajaavaltaiseksi julistaminen	12
4.8	Edunvalvonnan päättyminen	13
5	ALAIKÄISEN EDUNVALVONTA	13
5.1	Alaikäinen vajaavaltainen	13
5.2	Alaikäisen edunvalvojat	14
5.3	Edunvalvojan määrääminen alaikäiselle	14
6	MAISTRAATTI HOLHOUSVIRANOMAISENA	15
7	KÄRÄJÄOIKEDEN TEHTÄVÄT EDUNVALVONTAAN LIITTYVISSÄ ASIOISSA	15

8 HENKILÖÄ KOSKEVAT ASIAT	16
8.1 Rajanveto henkilöä koskevien ja taloudellisten asioiden välillä	17
8.2 Päämiehestä huolehtiminen	18
8.3 Henkilöä koskevissa asioissa edustaminen	19
9 ALAIKÄISEN EDUNVALVONTA HENKILÖÄ KOSKEVISSA ASIOISSA	19
10 KOROSTETUSTI HENKILÖKOHTAISET ASIAT	20
10.1 Poikkeuksia	21
11 ERITYISLAINSAÄDÄNTÖ	22
11.1 Sosiaalihuollon asiakkaan asema	22
11.2 Potilaan hoidosta päättäminen	23
11.3 Lääketieteellinen tutkimus	24
11.4 Ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellinen käyttö	24
11.5 Raskauden keskeyttäminen	25
11.6 Sterilointi	25
12 OIKEUSTAPAUKSIA	25
13 KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET JA ONGELMAT HENKILÖÄ KOSKEVISSA ASIOISSA	27
13.1 Henkilöä koskevien edunvalvontamääräysten määrä	27
13.2 Päämiehen edustaminen tämän henkilöä koskevissa asioissa	28
13.3 Ongelmat päämiehen edustamisessa tämän henkilöä koskevissa asioissa	28
13.4 Rajanveto taloudellisten ja henkilöä koskevien asioiden välillä	29
13.5 Henkilöä koskeviin asioihin liittyvät epäselvyydet	30
13.6 Halu vaikuttaa päämiehen henkilöä koskeviin asioihin	30
13.7 Lainsäädännön puutteet	30
14 POHDINTAA	31
15 JOHTOPÄÄTÖKSET	32
LIITTEET	
Liite 1. Haastattelun kysymykset	

1 JOHDANTO

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on havainnollistaa edunvalvonnan erityispiirteitä henkilöön liittyvissä asioissa. Työ keskittyy käsittelemään aihetta yleisen edunvalvonnan kannalta. Aiheen opinnäytetyölleni sain syventävän työharjoitteluni ohjaajalta, Kotkan oikeusaputoimiston yleisen edunvalvonnan johtavalta edunvalvojalta. Aihe vaikutti mielenkiintoiselta ja haastavalta, eikä siitä ole aiemmin kirjoitettu opinnäytetyötä.

1.1 Aiheen Valinta

Suoritin opintoihini liittyvän, kolme kuukautta kestävästä työharjoittelusta Kotkan oikeusaputoimiston yleisessä edunvalvonnassa kesällä 2011. Edunvalvonta oli minulle alana entuudestaan täysin vieras, enkä tiennyt edunvalvontatoimiston työtehtävistä silloin oikeastaan mitään. Aloittaessani harjoitteluni havaitsin kuitenkin nopeasti, että koulussa käydyistä oikeudellisista kursseista on edunvalvonnan työtehtävissä todella paljon hyötyä. Harjoitteluni aikana pääsinkin hyödyntämään koulussa oppimiani asioita käytännössä ja koin, että ennen irrallisilta tuntuneet tiedot ja opit muotoutuivat käytännön kautta selkeiksi kokonaisuuksiksi.

Viihdyin työtehtävissäni erinomaisesti ja koko ala tuntui mielenkiintoiselta ja moniulotteiselta. Jossakin vaiheessa aloin miettiä opinnäytetyön tekemistä juuri edunvalvontaan liittyvästä aiheesta. Keskusteltuani asiasta toimiston johtavan yleisen edunvalvojan kanssa, nousi esille ajatus henkilöä koskevia asioita käsittelevästä opinnäytetyöstä. Aihe vaikutti mielestäni mielenkiintoiselta ja haastavalta, sillä aiheesta on aiemmin kirjoitettu vain vähän ja henkilöä koskevat asiat koetaan usein edunvalvojien keskuudessa hieman hankaliksi.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Koska henkilöä koskevista asioista edunvalvonnassa on kirjoitettu verrattain vähän ja lainsäädäntökin tuntuu olevan aiheen osalta hieman puutteellinen, pyrin työssäni koamaan tiiviiseen pakettiin jo olemassa olevan tiedon ja pohtimaan aihetta edunvalvonnassa työskentelevien näkökulmasta. Pyrin myös perehtymään käytännön ongelmiin henkilöä koskevissa asioissa Työn teoriaosuudessa käsittelen edunvalvontaa aluksi kokonaisuutena, jotta lukijan on helpompi ymmärtää henkilöä koskevien asioi-

den erityislaatuisuus ja ero tavallisempaan, taloudellisiin aisoihin keskittyvään edunvalvontaan. Opinnäytteeseen liittyy myös haastatteluosio, jonka avulla saadaan edunvalvojilta käytännön kokemuksia henkilöä koskevien asioiden hoidosta ja niihin liittyvistä ongelmista.

Opinnäytetyön tarkoituksena on syventää myös omaa tietouttani edunvalvontaan liittyvissä asioissa ja toivon siitä olevan hyötyä erityisesti uusille edunvalvonnan parissa työskenteleville henkilöille.

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

2.1 Tutkimusmenetelmät

Opinnäytetyöni on kirjoituspöytä tutkimus, jossa jo olemassa olevaa tietoa on pyritty kokoamaan yhdeksi selkeäksi kokonaisuudeksi, jota myös edunvalvontaan perehtymättömän lukijan on helppo ymmärtää. Haastattelulla opinnäytetyöhön on pyritty saamaan käytännön kokemuksia, jotka ovatkin oleellisia henkilöä koskevien asioiden hoitoon liittyvien ongelmien havainnollistamiseksi. Haastattelu on tehty Kotkan, Kouvolan, Lappeenrannan, Jyväskylän, Helsingin, Espoon ja Turun oikeusaputoimistojen yleisille edunvalvojille. Haastattelu koostuu avoimista kysymyksistä, jotta vastaukset olisivat mahdollisimman havainnollistavia ja jotta haastateltavat saavat kertoa kokemuksistaan omin sanoin.

2.2 Tutkimusaineistot

Haastavinta opinnäytetyössäni oli aineistojen hankinta, sillä kuten jo mainitsin, on aiheesta kirjoitettu melko vähän. Pertti Välimäen teos Holhoustoimen pääpiirteet osoittautui kattavimmaksi lähdemateriaaliksi opinnäytetyöni kannalta. Toinen tärkeä lähde opinnäytetyöni kannalta oli Markus Helinin vuonna 2001 ilmestyneessä Lakimieslehdessä julkaisema artikkeli edunvalvojan päätösvallasta päämiehen henkilöä koskevassa asiassa. Vaikka aikaa artikkelin julkaisemisesta onkin kulunut yli 10 vuotta, ei se asiasisällöltään ollut vanhentunut, sillä merkittäviä uudistuksia tai muutoksia ei holhoustoimilakiin ole tänä aikana tullut. Kirjalähteiden lisäksi keräsin paljon tietoa Internet-lähteistä, esimerkiksi oikeusministeriön ja maistraatin sivustoilta. Tärkeä osa

työtäni on myös haastattelulla keräämäni aineisto, joka tuo työhöni käytännön näkökulmaa. Kaiken opinnäytetyössäni käyttämän lähdemateriaalin olen pyrkinyt keräämään luotettavista julkaisuista.

3 HOLHOUSTOIMI

3.1 Holhoustoimen merkitys

Holhoustoimella on tarkoitus turvata sellaisten ihmisten etuja ja oikeuksia, jotka eivät esimerkiksi vajaavaltaisuuden, sairauden tai poissaolon takia voi huolehtia taloudellisista asioistaan. Holhoustoimilain mukainen holhoustoimi koskee lähinnä taloudellisia asioita, ja sillä pyritäänkin järjestämään henkilön taloudellisten asioiden hoito sekä taloudellisten etujen valvonta. Toisinaan henkilö saattaa tarvita tukea myös henkilöään koskevien asioiden hoidossa, esimerkiksi kuntoutuksen järjestämisessä. Holhoustoimilaki kuitenkin sääntelee henkilöä koskeviin asioihin liittyviä kysymyksiä vain suppeasti. (Välimäki 2008, 1.)

Holhoustoimi voidaan jakaa kahteen: käytännön toimintaan sekä valvontaan ja kontrolliin. Käytännön tasolla edunvalvoja toimii päämiehensä tukena ja apuna sekä tarvittaessa edustajana erilaisissa oikeustoimissa. Valvonnan ja kontrollin tasolla viranomaiset puolestaan valvovat edunvalvojan toimintaa. Holhoustoimen voidaan katsoa kuuluvan henkilöoikeuteen, jonka lähtökohtina pidetään yksilön kunnioittamista. Keskeisiä käsitteitä ovatkin itsemääräämisoikeus, yksityisyys ja yksilöllisyys. (Välimäki 2008, 2.)

3.2 Holhoustoimilain historia

Keskiajalla holhousasioita pidettiin suvun asioina, ja senaikaiset lait säätelivät lähinnä sitä, missä järjestyksessä sukulaisten oli oikeus toimia holhottavan holhoojina. Silloin holhouksella oli tarkoitus pyrkiä säilyttämään holhottavan omaisuus, jotta sukulaisille jäisi mahdollisimman paljon perintöä holhokin kuollessa. Seuraava askel oli Manu Eerikinpojan kaupunkilaislaki, joka on keskiajan loppupuolelta. Tässä laissa holhousta ei pidetty enää pelkästään suvun asiana, vaan sukulaisten puuttuessa voitiin holhottavalle

määrätä kaupungin raadin toimesta kaksi holhoojaa. Nämä kaksi holhoojaa olivat raadille tilivelvollisia. (Välimäki 2008, 2-3.)

1734 holhousta koskevat säännökset lueteltiin perintökaaressa, joka tarkoitti yhä perheen ja suvun etujen korostumista holhoustoimessa. Tuomioistuimille annettiin kuitenkin valta valvoa sukulaisten tilivelvollisuuden toteutumista. Vuodesta 1898 voidaan katsoa, että holhoustoimen tarkoituksena oli nimenomaan holhottavan eikä sukulaisten etujen valvominen, sillä valvonta siirrettiin pois sukulaisilta, viranomaisten tehtäväksi. Alioikeus vastasi tuolloin holhoustoimen hallinnosta ja valvonnasta, apunaan kunnissa toimivat holhouslautakunnat. Vuonna 1999 voimaan tulleella holhous-toimilailla hallintoa ja valvontaa tehostettiin ja tehtävät siirrettiin holhouslautakunnilta maistraateille. (Välimäki 2008, 3.)

Vuonna 2007 säädettiin edunvalvontavaluus, joka vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta, sillä hän voi jo etukäteen järjestää asioidensa hoidon. Näin hän saa itse päättää siitä, kuka hänen etujaan tulee valvomaan ja miten edunvalvojaa valvotaan. (Välimäki 2008, 3-4.)

3.3 Termejä

Nykyisessä holhoustoimilaissa on pyritty eroon leimaavana pidetystä holhous-sanasta. Holhottava ja holhooja on korvattu päämiehellä ja edunvalvojalla. Päämiehellä tarkoitetaan siis sellaista henkilöä, joka tarvitsee apua asioidensa hoidossa. Apua tarvitsevien asioita hoitavia puolestaan kutsutaan edunvalvojiksi. (Välimäki 2008, 5.)

4 YLEINEN EDUNVALVONTA

4.1 Edunvalvojan määrääminen

Edunvalvonnalla pyritään auttamaan henkilöitä, jotka eivät pysty huolehtimaan päivittäisistä asioistaan tarvittavalla tavalla. Edunvalvojan voi määrätä maistraatti tai käräjäoikeus henkilölle, jonka henkisiä kykyjä esimerkiksi sairaus tai korkea ikä ovat heikentäneet siten, ettei hän kykene asianmukaisesti valvomaan etujaan tai hoitamaan asioitaan. Edunvalvonnan tarpeessa voi myös olla alaikäinen, vammainen tai poissa-

oleva, kuten esimerkiksi kadoksissa oleva henkilö tai syntymätön lapsi. (Edunvalvonnan tarve ja sen järjestäminen 2012.)

Päämiehen niin sanottu kykenemättömyys asioidensa asianmukaiseen hoitoon voidaan selvittää lääkärintodistuksella. Päämiehen ei kuitenkaan ole pakko suostua lääkärin tutkimukseen. Henkilön kieltäytyessä tutkimuksista, voidaan turvautua sosiaaliviranomaisten todistuslauselmiin. Lähtökohtaisesti edunvalvojan määräämisen edellytyksenä on, ettei päämies vastusta edunvalvojan määräämistä. Edunvalvoja voidaan kuitenkin määrätä myös päämiehen vastustuksesta huolimatta, jos vastustamista ei pidetä aiheellisenä päämiehen tilaan ja edunvalvonnan tarpeeseen nähden. (Välimäki 2008, 37.)

Edunvalvontaa ei ole aiheellista järjestää sellaiselle henkilölle, jonka asioiden hoito voidaan järjestää jollakin muulla tavalla, sillä holhoustoimilain mukaan, edunvalvonta on vasta viimeinen keino asioiden hoitamiseksi. Päämiehen itse hakeutuessa edunvalvontaan, eivät kriteerit kuitenkaan ole yhtä tiukat. On kuitenkin huomioitava viimesijaisuuden periaate, jolloin edunvalvojaa ei tule määrätä henkilölle, jolla ei ole lainkaan hoitoa vaativia asioita. (Välimäki 2008, 37-38.)

4.2 Edunvalvojan määrääminen poissaolevalle

Edunvalvoja voidaan määrätä poissaolevalle henkilölle, jos hänen etunsa vaativat poissaolon aikana valvomista. Holhoustoimilain 10. §:ssä on lueteltu sellaiset tilanteet, jossa poissaolevalle on määrättävä edunvalvoja. Ensimmäisenä tilanteena on kuolleetta jäänyt perintö, ja perillistä tai testamentin saajaa, tai hänen olinpaikkaansa ei tiedetä, tai jos perillinen tai testamentin saaja ei muuten voi valvoa oikeuttaan. Toinen tällainen tilanne on muu sellainen tapaus, jossa poissaolevan oikeuden valvominen tai omaisuuden hoitaminen on tarpeen. Kolmas tilanne on omistajattomassa tilassa oleva omaisuus, jonka siirtyminen toisen haltuun on kiinni tulevasta tapahtumasta, ja tulevan omistajan oikeutta on tarpeen valvoa. (Välimäki 2008, 38.)

4.3 Edunvalvojan soveltuvuus tehtävään

Edunvalvojaksi määrättävän henkilön tulee täyttää HolTL 5-6§:ssä säädetyt edellytykset. Kaikkia edunvalvoja koskevia edellytyksiä ovat täysivaltaisuus ja suostumus teh-

tävään. Erityisedellytyksenä on sopivuus kyseiseen tehtävään. Kuten Välimäki (2008, 59) kirjassaan toteaa, voi sopivuuden arviointi olla kuitenkin käytännön tilanteessa vaikeaa.

Edunvalvojaksi määrättävä henkilö voi olla esimerkiksi edunvalvottavan sukulainen tai muu läheinen, mutta jos se ei ole mahdollista, määrätään henkilölle yleinen edunvalvoja. Vuodesta 2009 asti yleisen edunvalvonnan palveluita ovat järjestäneet valtion oikeusaputoimistot. (Yleinen edunvalvonta 2012.)

4.4 Edunvalvojan tehtävä

Edunvalvonnan tarve koskee yleensä päämiehen taloudellisista asioista huolehtimista, päämiehen huoltoon liittyviä asioita, henkilöä koskevista asioista päättämistä tai päämiehen puhevallan käyttämistä tuomioistuimissa tai viranomaisissa. (Välimäki 2008, 17) Tavallisimmin edunvalvoja kuitenkin määrätään hoitamaan päämiehensä taloudellisia asioita. Edunvalvojan on huolehdittava päämiehensä omaisuudesta siten, että omaisuus ja siitä saatava mahdollinen tuotto voidaan käyttää päämiehen hyödyksi ja hänen henkilökohtaisiin tarpeisiinsa. Edunvalvojan tehtävänä on myös huolehtia, että päämies saa riittävästi käyttörahaa henkilökohtaisiin menoihinsa. (Edunvalvojan tärkeimmät tehtävät 2012.)

Edunvalvojan tehtäviin kuuluu myös varmistaa, että päämies saa tarpeitaan vastaavaa hoitoa, huolenpitoa ja kuntoutusta. Tämä useimmiten edellyttää yhteistyötä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten kanssa. Edunvalvojan tulee pyrkiä työssään myös hyvään yhteistyöhön päämiehensä kanssa, sillä tärkeissä asioissa edunvalvojan on kuultava myös hänen mielipidettään asiaan, mikäli se on päämiehen tilan huomioon ottaen mahdollista. (Edunvalvojan tärkeimmät tehtävät 2012) Päämiehen niin pyytäessä on edunvalvojan aina kerrottava päämiehelle tämän taloudellisesta tilanteesta ja niistä toimista, joita edunvalvoja on suorittanut päämiehen omaisuutta hoitaessaan. (Edunvalvojan henkilö ja tehtävät 2012.)

Edunvalvojan tulee aina saada maistraatilta lupa päämiehen puolesta tehtäviin merkittäviin oikeustoimiin, kuten esimerkiksi asunnon tai kiinteistön myymiseen ja ostamiseen. Joissain tapauksissa edunvalvoja voidaan määrätä hoitamaan vain yksittäistä asiaa, kuten juuri kiinteistön kauppaa. Tällöin edunvalvoja hoitaa vain kaupantekoon liit-

tyvät asiat eikä muutoin huolehdi päämiehensä omaisuudesta. (Edunvalvojan tärkeimmät tehtävät 2012.)

Edunvalvonnan alkaessa edunvalvojan on ensimmäiseksi annettava maistraatille omaisuusluettelo päämiehensä varoista ja veloista. Lisäksi edunvalvojan tulee pitää päämiehensä varoista ja veloista kirjaa ja tehtävä niistä vuosittain tili, joka toimitetaan maistraatille tarkistettavaksi. (Edunvalvojan toiminnan valvonta 2012.)

4.5 Edunvalvojan palkkio

Edunvalvojalla on oikeus edunvalvojalle tarkoitettuun vuosipalkkioon, joka muodostuu perusmaksusta, lisämaksusta ja erityiskorvauksesta. Perusmaksu on suuruudeltaan 200 euroa. Lisämaksua on oikeus periä erikseen määritellyistä toimenpiteistä, jotka on lueteltu oikeusministeriön ohjeessa edunvalvojan palkkion määräytymisestä. Suorittaessaan päämiehensä puolesta erityistä ammattitaitoa tai huomattavaa työmäärää vaativan tehtävän on edunvalvoja oikeutettu kohtuulliseen erityiskorvaukseen, jos tehtävän hoitaminen tällä tavoin on päämiehen edun mukaista. (Oikeusministeriön ohje edunvalvojan palkkion määräytymisestä 2012.)

4.6 Toimintakelpoisuuden rajoittaminen

Tavallisesti edunvalvontaan määrätyn henkilön toimintakelpoisuuteen ei puututa, jos on epätodennäköistä, että henkilö voisi tehdä oikeustoimia, jotka vahingoittaisivat hänen taloudellista tilannettaan. Jos päämies kuitenkin edunvalvojan neuvosta huolimatta toimii oman etunsa vastaisesti, tai sitä voidaan pitää todennäköisenä, hänen toimintakelpoisuuttaan voidaan rajoittaa. Päätöksen toimintakelpoisuuden rajoittamisesta tekee käräjäoikeus. Käräjäoikeus voi esimerkiksi päättää, ettei henkilöllä ole oikeutta ottaa velkaa tai myydä asuntoaan. Toimintakelpoisuutta saa kuitenkin rajoittaa vain sen verran, kuin päämiehen suojaamiseksi on tarpeen. (Edunvalvonnan tarve ja sen järjestäminen 2012.)

4.7 Vajaavaltaiseksi julistaminen

Käräjäoikeus voi julistaa henkilön vajaavaltaiseksi, jos toimintakelpoisuuden rajoittamisella ja edunvalvojan määräämisellä ei pystytä riittävästi suojaamaan päämiehen

etuja. Vajaavaltainen ei voi tehdä päteviä oikeustoimia eikä hallita omaisuuttaan, ellei laissa ole toisin säädetty. Vajaavaltaiseksi julistaminen on mahdollista vain äärimmäisissä tapauksissa. (Edunvalvonnan tarve ja sen järjestäminen 2012) Yleensä vajaavaltaiseksi julistettu aikuinen säilyttää kuitenkin oikeutensa päättää henkilöönsä koskevista asioista, jos hän vain kykenee päätöksentekohetkellä ymmärtämään asian merkityksen. (Välimäki 2008, 19.)

4.8 Edunvalvonnan päättyminen

Edunvalvonta päättyy tavallisimmin päämiehen kuolemaan tai määräajan tullessa täyteen. Edunvalvonta voi päättyä myös lakkautushakemuksella, joka toimitetaan käräjäoikeuteen tai maistraattiin. Edunvalvonta voidaan lakkauttaa edunvalvojan pyynnöstä, tai jos todetaan, ettei päämies ole enää edunvalvonnan tarpeessa. Alaikäisten tapauksessa edunvalvonta päättyy päämiehen täytettyä 18 vuotta. (Edunvalvonnan tarve ja sen järjestäminen 2012.)

5 ALAIKÄISEN EDUNVALVONTA

5.1 Alaikäinen vajaavaltainen

Alaikäinen eli alle 18-vuotias on suoraan holhoustoimilain nojalla vajaavaltainen. Alaikäisen edunvalvojaksi määräytyvät ilman erillistä määräystä, suoraan lain nojalla hänen huoltajansa. Edunvalvoja voidaan määrätä alaikäiselle tilanteessa, jossa edunvalvoja on kuollut tai muusta syystä menettänyt kelpoisuutensa toimia lapsen edunvalvojana. Tavallisesti lapselle kuitenkin määrätään huoltaja, joka toimii myös suoraan lapsen edunvalvojana. Lapsen vajaavaltaisuus päättyy kun hän täyttää 18 vuotta. (Välimäki 2008, 50.)

Kun on selvää, että alaikäinen tulee tarvitsemaan edunvalvontaa myös täysi-ikäisenä, hänelle voidaan määrätä edunvalvoja 17-vuotiaana, mutta määräys tulee voimaan vasta päämiehen täyttyessä 18. Jatkettu alaikäisen edunvalvonta ei kuitenkaan tarkoita, että päämies julistetaan vajaavaltaiseksi myös täysi-ikäisyyden saavuttaessaan. On aina tilannekohtaisesti arvioitava, riittääkö henkilölle pelkkä päämiestä tukeva edunvalvon-

ta vai tarvitaanko osittaista toimintakelpoisuuden rajoittamista tai jopa viimesijaisena keinona vajaavaltaiseksi julistamista. (Välimäki 2008, 50-51.)

5.2 Alaikäisen edunvalvojat

Alaikäisen edunvalvojina toimivat hänen huoltajansa, eli tavanomaisesti lapsen vanhemmat. Huoltajien asema lapsen edunvalvojana perustuu suoraan lakiin ja keskenään avioliitossa olevista vanhemmista tulee lapsen synnyttyä automaattisesti tämän huoltajia ja edunvalvojia. Huoltaja voidaan kuitenkin tuomioistuimen päätöksellä vapauttaa alaikäisen edunvalvojan tehtävästä, jos hän osoittaa olevansa sopimattomaksi tai jos vapautukselle on muu erityinen syy. (Välimäki 2008, 58.)

Koska huoltajan suostumusta edunvalvonta tehtävään ei kysytä eikä hänen sopivuuttaan tehtävään harkita, on ainoana edellytyksenä täysivaltaisuus. Vajaavaltainen ei siis voi toimia toisen edunvalvojana. Esimerkiksi jos lapsen huoltaja on lapsen syntyessä alaikäinen, tulee hänestä lapsensa edunvalvoja vasta täytettyään 18 vuotta. (Välimäki 2008, 58.)

5.3 Edunvalvojan määrääminen alaikäiselle

Joskus alaikäiselle saatetaan joutua erikseen määräämään edunvalvoja. Tällainen voi tulla eteen tilanteessa, jossa lapsi jää ilman edunvalvojaa tämän kuoleman takia. Edunvalvojaa ei kuitenkaan tarvitse määrätä, jos lapsen edunvalvojina toimivat hänen vanhempansa ja toinen heistä kuolee, sillä elossa oleva huoltajavanhempi voi jatkaa tehtävässä yksin. Edunvalvojalle voidaan joutua määräämään sijainen silloin, jos nykyinen edunvalvoja on tilapäisesti estynyt hoitamaan tehtäväänsä. Estyminen voi johtua esimerkiksi sairaudesta tai oikeudellisesta syystä kuten jääviydestä. Edunvalvojan määräyksestä huolehtii tuomioistuin, mutta edunvalvojan sijaisen voi määrätä myös maistraatti. (Välimäki 2008, 58-59.)

6 MAISTRAATTI HOLHOUSVIRANOMAISENA

Maistraatti toimii holhousviranomaisena. Maistraatti siis hoitaa holhoustoimen hallintoasioita, kuten lupien myöntämistä sekä edunvalvojien valvomista. Maistraatin tehtävänä on järjestää edunvalvoja sitä tarvitseville henkilöille ja opastaa edunvalvontaan liittyvissä asioissa. Maistraatti pitää holhousasioiden rekisteriä, josta annetaan esimerkiksi todistuksia siitä, onko henkilölle määrätty edunvalvoja tai onko hänen toimintakelpoisuuttaan rajoitettu.

(Holhoustoimi 2012.)

Maistraatin tehtävänä on selvittää sinne saapuneiden hakemusten tai ilmoitusten perusteella, tarvitseeko joku henkilö edunvalvontaa. Maistraatti voi määrätä edunvalvojan, jos henkilö on hakenut edunvalvojan määräämistä ja esittänyt, että tietty henkilö määrättäisiin hänen edunvalvojakseen. Jos hakija ei ymmärrä edunvalvojan määräämisen merkitystä, ei maistraatti voi määräystä tehdä. Tässä tapauksessa edunvalvojan määrääminen tulee käräjäoikeuden tehtäväksi. (Edunvalvonnan tarve ja sen järjestäminen 2012.)

7 KÄRÄJÄOIKEUDEN TEHTÄVÄT EDUNVALVONTAAN LIITTYVISSÄ ASIOISSA

Käräjäoikeus määrää edunvalvojan niissä tapauksissa, joissa edunvalvonnan hakija ei kykene ymmärtämään edunvalvonnan merkitystä. Myös tapauksissa, joissa edunvalvonta hakemus on tullut muulta kuin sen tarpeessa olevalta henkilöltä, on edunvalvojan määrääminen käräjäoikeuden tehtävä. (Edunvalvonnan tarve ja sen järjestäminen 2012.)

Käräjäoikeuden tehtävänä on määrätä edunvalvoja sellaiselle elossa olevalle henkilölle, jonka olinpaikasta ei ole tietoa, mutta jonka taloudelliset asiat vaativat hoitoa. Käräjäoikeuden toimivaltaan kuuluu myös toimintakelpoisuuden rajoitukset tilanteissa, joissa on syytä epäillä, että henkilö aiheuttaa itselleen taloudellisia vaikeuksia, tai on pidettävä mahdollisena, että muut käyttävät häntä hyväkseen. Äärimmäisissä tapauksissa voi käräjäoikeus julistaa henkilön vajaavaltaiseksi, jolloin edunvalvoja huolehtii henkilön kaikista hoitoa vaativista asioista. (Holhousasiat 2012)

8 HENKILÖÄ KOSKEVAT ASIAT

Holhoustoimilain mukaan edunvalvojalla on oikeus edustaa päämiestään tämän omaisuutta tai taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa. Tuomioistuimen erillisestä määräyksestä edunvalvoja saa kuitenkin edustaa päämiestään myös sellaisessa tämän henkilöä koskevassa asiassa, jonka merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään. (HoTL 29§)

Tuomioistuimen katsoessa aiheelliseksi edunvalvojan edustuskelpoisuuden laajentamisen koskemaan päämiehen henkilöä koskevia asioita, on siitä oltava erillinen maininta edunvalvontamääräyksessä. Jos edunvalvojan tehtäviä ei ole eritelty edunvalvontamääräyksessä, koskee määräys vain holhoustoimilain 29. §:ssä tarkoitettuja taloudellisia asioita. (Helin 2001, 1084) Edunvalvonta henkilöä koskevien asioiden osalta tulee kuitenkin kysymykseen vain sellaisissa asioissa, joita päämies ei itse pysty ymmärtämään. Henkilöä koskevat asiat, joiden merkityksen päämies puolestaan kykenee ymmärtämään, jäävät automaattisesti edunvalvonnan ulkopuolelle. (Välimäki 2008, 20.)

Määräys, jolla edunvalvonta laajennetaan koskemaan myös henkilöä koskevia asioita, voi olla yleisluonteinen tai rajattu koskemaan vain tiettyä asiaa. Edunvalvojalle annettu määräys päämiehen edustamisesta tämän henkilöä koskevissa asioissa, on toissijainen päämiehen oman päätösvallan rinnalla. Toisin sanoen edunvalvojan edustuskelpoisuus ratkaistaan vasta päätöstilanteessa, jolloin voidaan arvioida päämiehen ymmärrystä kyseiseen asiaan. Jos voidaan katsoa päämiehen ymmärtävän asian merkityksen, tekee hän päätöksen yksin. (Välimäki 2008, 20) Erona taloudellisia asioita koskevaan edunvalvontamääräykseen on siis se, ettei holhoustoimilaille voida rajoittaa ihmisen päätösvaltaa hänen henkilöä koskevissa asioissaan. Toimintakelpoisuuden rajoitus on näin mahdollista vain taloudellisten asioiden osalta.(Helin 2001, 1084.)

Kun edellytyksenä henkilöä koskevien asioiden hoitamiselle päämiehen puolesta, on päämiehen ymmärtämättömyys asiassa, voidaan holhoustoimilain 29. pykälän ongelmasta mielestäni pitää sitä, kuka voi arvioida, kykeneekö päämies ymmärtämään kyseisen asian merkityksen. Jotta edunvalvoja voisi luotettavasti arvioida päämiehen ymmärrystä asiaan, täytyisi edunvalvojan tuntea päämies ja hänen tilansa todella hy-

vin. Tällainen voikin olla mahdollista tilanteessa, jossa edunvalvojana toimii päämiehen läheinen. Yleisillä edunvalvojilla, jotka toimivat oikeusaputoimistojen alaisuudessa, voi kuitenkin olla jopa satoja päämiehiä, jolloin päämiesten henkilökohtainen tunteminen ei ole täysin mahdollista.

Helinin mukaan päämiehen päätöskyvyn ja ymmärryksen arviointi on aina tilannekohtaista. Päämiehen ymmärryskyvyn arviointi on tuomioistuimen harkinnassa tilanteessa, jossa kyse on päämiehen puhevallan käyttämisestä. Kun kyse on puolestaan hoitoon suostumisesta, tekee suostumuksen vastaanottava lääkäri päätöksen, voidaanko päämiehen katsoa ymmärtäneen asia. (2001,1085.)

8.1 Rajanveto henkilöä koskevien ja taloudellisten asioiden välillä

Edunvalvojan hoitaessa päämiehen taloudellisia asioita, sivutaan kuitenkin usein myös henkilöä koskevia asioita, vaikka kyseisen päämiehen kohdalla niiden hoidosta ei olisi sikaan erillistä tuomioistuimen määräystä. Päivittäisessä taloudellisten asioiden hoitamisessa edunvalvoja joutuu jatkuvasti tekemään rajanvetoa taloudellisten ja henkilöä koskevien asioiden välillä. (Välimäki 2008, 18.)

Rajanvetoa taloudellisten ja henkilöä koskevien asioiden osalta voidaan tehdä miettimällä asian olennaista sisältöä. Jos asia on sisällöltään henkilökohtainen, eikä aiheuta merkittäviä taloudellisia seurauksia, voidaan se luokitella täysin henkilöä koskevaksi. (Helin 2001, 1085) Selkeästi henkilöä koskevinä asioina voidaan pitää esimerkiksi nimen vaihtamista, passin hakemista tai uskonnolliseen yhteisöön liittymistä. Taloudellisina asioina puolestaan voidaan pitää sellaisia henkilöä koskevia asioita, joilla on päämiehen talouden kannalta selkeä merkitys.(Välimäki 2008, 18.)

Ongelmallisia ovat ne asiat, joilla on sekä taloutta että henkilöä koskevat puolensa. Perusluonteeltaan henkilöä koskevat asiat voidaan Helinin mukaan jaotella kahteen osaan, varallisuus oikeudelliseen sekä henkilöoikeudelliseen. (2001, 1085) Esimerkkeinä voidaan mainita kuntoutuksen järjestäminen tai asunnon vaihtaminen. Kuntoutus itsessään koskee henkilöä, mutta se voi olla kallista ja tällöin sillä on vaikutusta myös päämiehen varallisuuteen. Myös asunnon vaihtaminen on yleensä päämiehen henkilökohtainen päätös, jolla on kuitenkin myös merkittäviä taloudellisia vaikutuk-

sia. (Välimäki 2008, 18.) Tällaisissa tapauksissa edunvalvoja ei tarvitse oikeutta edustaa päämiestään tämän henkilöä koskevissa asioissa. (Helin 2001, 1085.)

Tilanteet, jossa varallisoikeudellisella sopimuksella on tarkoitus huolehtia päämiehestä, edellyttävät hyvää yhteistyötä edunvalvojan ja päämiehen välillä. Helinin mukaan esimerkiksi kotiaavustajaa hankkiessa tulee varmistaa, että päämies on suostuvainen päästämään avustajan kotiinsa, sillä muutoin tarkoitetut tehtävät eivät tule suoritetuiksi, eikä päämies näin ollen hyödy kotiaavustajan hankkimisesta. (2001,1085) Helin myös huomauttaa, että pahimmillaan puutteellinen yhteistyö voi aiheuttaa edunvalvojalle vahingonkorvausvelvollisuuden. Tämä voi olla mahdollista tilanteessa, jossa aiottu hanke jää toteutumatta, aiheuttaen päämiehelle taloudellista vahinkoa. Vahingonkorvausvelvollisuutta ei kuitenkaan synny, jos päämies muuttaa yllättäen mieltään asian suhteen, ja se jää näin toteutumatta. (Helin 2001, 1085-1086.)

8.2 Päämiehestä huolehtiminen

Holhoustoimilain 42. §:n mukaan edunvalvojan tulee huolehtia siitä, että päämiehelle järjestetään sellainen hoito, huolenpito ja kuntoutus, jota on päämiehen huollon tarpeen ja olojen kannalta, sekä päämiehen toivomukset huomioon ottaen pidettävä asianmukaisena. Yleensä sosiaalitoimi huolehtii huollon tarpeessa olevan aikuisen huollon järjestämisestä, joko omasta tai henkilön läheisten aloitteesta. Edunvalvojalle on kuitenkin kaiken varalta määrätty velvollisuus valvoa huollon toteutumista. Edunvalvojan ei kuitenkaan tarvitse konkreettisesti huolehtia päämiehestä, vaan tarkoitus on valvoa, että päämies saa tarvitsemansa hoidon ja huolenpidon niitä tarjoavilta tahoilta. Edunvalvojan tulee siis aina huolehtia päämiehen huoltoon liittyvistä asioista vaikka edunvalvontamääräys koskisikin vain taloudellisia asioita. (Välimäki 2008, 25.)

Holhoustoimilain 42. §:n kohdalla korostuu myös päämiehen olosuhteiden tunteminen. Edunvalvojan on siis tärkeä tuntea päämiehensä, jotta hoidon ja huollon arviointi on luotettavaa. Vaikka edunvalvonta koskeekin pääsääntöisesti vain taloudellisia asioita, on edunvalvoja aina velvoitettu huolehtimaan myös päämiehensä yleisestä hyvinvoinnista. Tämä edellyttää yleensä edunvalvojalta yhteistyötä sosiaali- ja terveysviranomaisten kanssa.

8.3 Henkilöä koskevissa asioissa edustaminen

Henkilökohtaisissa asioissa päämiehen edustaminen ei ole kovin yleistä, Helinin mukaan tavallisin tilanne on hoitosuostumuksen antaminen päämiehen puolesta. Suostumuksen hoitotoimenpiteeseen voi antaa edunvalvojan ohella myös päämiehen omainen tai muu läheinen, jota voidaankin pitää luontevimpana ratkaisuna. On kuitenkin mahdollista, ettei päämiehellä ole lähiomaisia, jotka suostumuksen voisivat antaa ja tällöin edunvalvojan kelpoisuus edustaa päämiestään tulee ajankohtaiseksi, mutta kuitenkin vain, jos päämies ei itse tahdonilmaisua pysty antamaan. (Helin 2001, 1086.)

9 ALAIKÄISEN EDUNVALVONTA HENKILÖÄ KOSKEVISSA ASIOISSA

Lapselle määrätty edunvalvoja ei voi edustaa alaikäistä päämiestään tämän henkilöä koskevassa asiassa, sillä holhoustoimilain 4. §:n mukaan huoltaja päättää alaikäisen henkilöä koskevista asioista, kuten hoidosta, kasvatuksesta ja asuinpaikasta. Jos alaikäiselle on huoltajan lisäksi määrätty myös edunvalvoja, edustusvaltaa lapsen henkilöä koskevissa asioissa käyttää huoltaja ja taloudellisissa asioissa edunvalvoja. Toisinaan saattaa eteen tulla tilanteita, joissa joudutaan pohtimaan, kummalla on oikeus käyttää edustusvaltaansa. Jotkin henkilöä koskevat asiat saattavat nimittäin aiheuttaa huomattavaa rahan menoa. Tällaisia tapauksia voivat esimerkiksi olla koulutukseen ja terveydenhuoltoon liittyvät asiat. (Helin 2001, 1082.)

Edellä mainituissa tilanteissa asian ratkaisee se, mitä varoja asian hoitamisessa käytetään. Asia jää edunvalvojan päätösvallan ulkopuolelle niissä tapauksissa, joissa huoltaja huolehtii kustannuksista elatusvelvollisuutensa takia. Jos asian hoito edellyttää alaikäisen omien varojen käyttöä, on edunvalvojan edustettava lasta kyseisessä asiassa, jotta sopimuksesta tulee alaikäistä sitova. Helin mainitsee esimerkkinä lapsen osallistumisen ulkomailla pidettävälle kielikurssille, jota lapsen huoltaja pitää lapsen kielitaidon parantamisen kannalta tarpeellisenä. Matkaa voidaan pitää alaikäisen huoltoon liittyvänä, mutta jos se rahoitetaan lapsen omista varoista, voidaan sitä pitää varallisoikeudellisena, ja tällöin edunvalvojalla on asiassa edustusvalta. Edunvalvojalle ei kuulu kielikurssin tarpeellisuuden arviointi, vaan se on huoltajan harkinnassa. Edun-

valvoja voi estää matkan vain siinä tapauksessa, jos alaikäisen varat eivät, muut menot huomioon ottaen, siihen riitä. Edunvalvojan tulee näin suhtautua myötämielisesti huoltajan ehdottamiin taloudellisesti realistisinä pidettäviin ehdotuksiin. (Helin 2001, 1082-1083.)

Edunvalvojalla saattaa kuitenkin aiemmasta poiketen olla jossain tilanteissa oikeus edustaa alaikäistä tämän henkilöä koskevissa asioissa. Tällainen tilanne voi tulla eteen, jos huoltaja on esteellinen edustamaan lasta. Lainsäädännössä ei ole kuitenkaan eritelty sitä, mitä esteellisyydellä tällaisessa tilanteessa tarkoitetaan. Helin kuitenkin huomauttaa, että huoltaja ei voi edustaa alaikäistä ainakaan sellaisessa tämän henkilöä koskevassa asiassa, jossa hän on itse vastapuolena. Voidaankin katsoa, että ainakin edellä mainitussa tilanteessa edunvalvojan määrääminen edustamaan alaikäistä tämän henkilöä koskevassa asiassa on aiheellista. (Helin 2001, 1083-1084.)

10 KOROSTETUSTI HENKILÖKOHTAISET ASIAT

Joitakin asioita voidaan pitää niin korostetun henkilökohtaisina, ettei niitä koskevaa tahdonilmaisua voi edes edunvalvoja antaa. Holhoustoimilain 29. §:n mukaan edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta antaa suostumusta avioliittoon tai lapseksiottamiseen, tunnustaa isyyttä, hyväksyä isyyden tunnustamista, tehdä tai peruuttaa testamenttia eikä edustaa päämiestään muussa sellaisessa asiassa, joka on näihin rinnastuvoin tavoin henkilökohtainen. Avioliittoon vihkeminen ei siis onnistu niin, että edunvalvoja sanoo päämiehensä puolesta ”Tahdon”. (Välimäki 2008, 20.)

Tilanteissa, joissa päämies ei asiaa ymmärrä, eikä siksi saa aikaan hyväksyttävää tahdonilmaisua, on mahdotonta saada voimaan asioita, joiden oikeusvaikutus edellyttää päämiehen omaa tahdonilmaisua. Tällaisia esimerkkejä ovat avioliitto ja testamentti. (Välimäki 2008, 21.)

Kun on kyse korostetusti henkilökohtaisena pidettävästä asiasta, jonka merkitystä päämies ei ymmärrä, ei oikeustointa voida yksinkertaisesti suorittaa ja asian käsittely jää siihen. Toisaalta, jotkin lait mahdollistavat päätöksen saamisen toista kautta. Esimerkkinä tällaisesta on lapseksiottamisesta annetussa laissa annettu mahdollisuus lapseksiottamiseen painavasta syystä. Myös tilanteessa, jossa isyyden tunnustamislau-

maa ei ole mahdollista saada, voidaan isyys vahvistaa lapsen kanteesta. (Helin, 2001, 1087)

10.1 Poikkeuksia

Avioeroa voidaan tavanomaisesti pitää korostetusti henkilöä koskevana asiana, jolloin edunvalvojallakaan ei ole kelpoisuutta asian vireille laittamiseen. Edunvalvoja voi kuitenkin laittaa avioeroasian vireille päämiehen puolesta, jos puolisoiden välinen suhde on selkeästi lakannut tai on syytä epäillä toisen käyttävän puolisoaan taloudellisesti hyväksi niin, että hyväksikäytetty puoliso on kykenemätön ymmärtämään asian merkitystä tai ilmaisemaan tahtoaan. (HE 52/2006.)

Avioeron lisäksi Helin nostaa esiin kysymyksen isyyden kumoamisesta. Hän listaa kolme seuraavanlaista tilannetta, joissa voidaan pohtia edunvalvojan edustusvaltaa kyseisissä tilanteissa. ”1. *Kumpikaan vanhemmista ei halua isyyden kumoamista, mutta miehen edellisestä avioliitosta oleva lapsi haluaisi määrättäväksi edunvalvojan ajamaan kumoamiskannetta parantaakseen asemaansa miehen perillisenä.*

2. *Lapsen äidin ja isän välit ovat rikkoutuneet ja äiti haluaisi isyyden kumottavaksi, että hänen oma kanneaikansa – viisi vuotta lapsen syntymästä – on kulunut umpeen. Isä, jolla on hyvä suhde lapseensa, vastustaa.*

3. *Lapsen vanhemmat ovat yksimielisiä siitä, että isyys olisi syytä kumota. Puolisot esittävät toisen henkilön, jonka isyydestä on olemassa selvitys ja joka on halukas tunnustamaan isyytensä.*”(Helin 2001, 1088.)

Helinin mukaan ainoastaan viimeisessä tapauksessa voidaan pitää perusteltuna sitä, että isyys kumotaan ja siirretään lapsen oikealle isälle lapsen ollessa mahdollisimman pieni. Kahdessa ensimmäisessä tapauksessa voidaan ajatella, että on paremmin lapsen edun mukaista, jos hän saa aikanaan itse päättää asiasta. Edunvalvoja ei näissä tapauksissa suoranaisesti ajaisi päämiehensä etua, joten voidaan katsoa, että edunvalvoja on velvollinen odottamaan päämiehen omaa ratkaisua asiassa, kunhan päämies vain saavuttaa 15 vuoden iän. (2001, 1087-1988.)

11 ERITYISLAINSÄÄDÄNTÖ

Useissa laeissa on säädetty erikseen edunvalvonnasta henkilöä koskevissa asioissa. Eniten erityissäännöksiä löytyy sosiaali- ja terveydenhoitoalalta, jossa erityissäännöksiä on säädetty esimerkiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta, potilaan hoidosta päättämisestä, lääketieteellisen tutkimuksen suorittamisesta, elinten, kudosten ja solujen luovuttamisesta, raskauden keskeytyksestä ja steriloinnista. (Välimäki 2008, 22.)

Erityislainsäädäntö ottaa edellä mainituissa tapauksissa kantaa siihen, ketä tulee kuulla potilaan hoidosta päätettäessä tai kuka voi antaa suostumuksensa toimenpiteen suorittamiselle. Erityislainsäädäntöä tarkasteltaessa saattaa ilmetä, ettei henkilön edunvalvojalla ole kelpoisuutta asiassa. Jos erityislainsäädännössä puolestaan todetaan, että potilaan laillinen edustaja voi antaa suostumuksensa toimenpiteen suorittamiseksi, voi edunvalvojalla olla kelpoisuus päättää asiasta. (Välimäki 2008, 23.)

Välimäki muistuttaa, että edunvalvoja voi kuitenkin olla erityislainsäädännössä tarkoitettu laillinen edustaja vain, jos tuomioistuin on määrännyt hänet edustamaan päämiestään tämän henkilöä koskevissa asioissa. Henkilöä koskevista asioista päätettäessä, edunvalvojan kelpoisuus edustaa päämiestään on usein rinnakkainen esimerkiksi päämiehen läheisten kanssa, jolloin suostumuksensa toimenpiteeseen voi antaa joko potilaan läheinen tai edunvalvoja. (2008, 23.)

Alaikäisten osalta asiasta on säädetty lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa. Lisäksi esimerkiksi isyyslain (700/1975) 15. §:n 1 momentti ja kastroidinlain (282/1970) 2. § nimenomaisesti estävät edunvalvojan käytön kysymyksessä olevan asian korostetusti henkilökohtaisen luonteen vuoksi. Tällöin noudatetaan ensisijaisesti asianomaisen erityislain säännöksiä, ja tämän lain säännökset tulevat sovellettaviksi vain, jollei erityissäännöksistä muuta johdu. (HE 146/1998.)

11.1 Sosiaalihuollon asiakkaan asema

Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säädetään, että sosiaalihuollon palveluita toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toiveet ja mielipiteet ja kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan. Asiakkaan tulee näin

saada osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteutukseen. (AsiakasL 8§.)

Jos on kuitenkin niin, ettei täysi-ikäinen sosiaalihuollon asiakas kykene heikentyneen henkisen toimintakyvyn tai vajavuuden takia osallistumaan tai vaikuttamaan sosiaalihuollon toimenpiteiden suunnitteluun tai toteuttamiseen, tai jos hän ei kykene ymmärtämään kyseisten asioiden merkityksiä tai päätösten vaikutuksia, tulee asiakkaan tahtoa selvittää hänen laillisen edustajansa taikka omaistensa tai läheisten kanssa. (AsiakasL 9§.)

11.2 Potilaan hoidosta päättäminen

Potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Potilaan kieltäytyessä tietystä hoidosta tai toimenpiteestä, on häntä mahdollisuuksien mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan muulla lääketieteellisellä tavalla. (PotilasL 6§.)

Jos täysi-ikäinen potilas ei esimerkiksi mielenterveydellisen tilansa, kehitysvammaisuuden tai muun syyn takia pysty päättämään hoidostaan, tulee potilaan laillista edustajaa taikka lähiomaista tai muuta läheistä kuulla ennen tärkeän hoitopäätöksen tekemistä. Tällöin pyritään selvittämään sellaista hoitotapaa, joka parhaiten vastaisi potilaan omaa tahtoa. Jos asiassa ei saada selvyyttä, on potilasta hoidettava tavalla, joka parhaiten vastaa hänen henkilökohtaisia etujaan. (PotilasL 6§.)

Tilanteessa, jossa potilaan lähiomainen tai laillinen edustaja antaa suostumustaan potilaan hoitoon, tulee hänen ottaa huomioon potilaan aiemmin ilmaisema tahto, jos potilas on aiemmin hoitotahtonsa ilmaissut. Muutoin tulee suostumuksen antajan ottaa suostumusta antaessaan huomioon potilaan henkilökohtainen etu. Suostumuksen antajan kieltäessä potilaalle annettavan hoidon, on potilasta hoidettava muulla lääketieteellisesti hyväksytyllä tavalla, yhteisymmärryksessä hoidon kieltäneen henkilön kanssa. Laillisen edustajan ja lähiomaisen tai muun läheisen näkemysten erotessa toisistaan, hoidetaan potilasta tavalla, jota voidaan pitää hänen etujensa mukaisena. (PotilasL 6§.)

11.3 Lääketieteellinen tutkimus

Ihmiseen kohdistuvaa lääketieteellistä tutkimusta ei yleensä saa suorittaa ilman tutkittavan kirjallista, tietoon perustuvaa suostumusta. Tästä voidaan poiketa vain, jos suostumusta ei asian kiireellisyyden tai potilaan terveydentilan takia voida saada ja toimenpiteestä on välitöntä hyötyä potilaan terveydelle. Potilas voi antaa suostumuksensa toimenpiteeseen myös suullisesti, jos hän ei kykene kirjoittamaan. Tällöin paikalla on oltava vähintään yksi tutkimuksesta riippumaton todistaja. Suullinen todistus voidaan antaa ilman todistajaa tilanteissa, joissa henkilötietojen antaminen voisi olla tutkittavan edun vastaista, tai jos tutkimuksesta ei ole haittaa hänen terveydelleen. (LääkTutkL 6§.)

Henkilö, joka ei esimerkiksi vajavuutensa takia kykene antamaan suostumustaan kliiniseen lääketutkimukseen, voi olla tutkittavana vain, jos muilla tutkittavilla ei voida saavuttaa samoja tieteellisiä tuloksia. Vajaakykyisen tutkiminen edellyttää myös, että tutkimuksesta on suoraa hyötyä tutkittavan terveydelle tai erityistä hyötyä muille iältään tai terveydentilaltaan samaan ryhmään kuuluville. Tutkimus ei saa myöskään aiheuttaa vahinkoa tai räsytystä tutkittavalle. (LääkTutkL 7§.)

Vajaakykyinen henkilö ei voi kuitenkaan olla tutkittavana, jollei hänen laillinen edustajansa taikka lähiomainen tai muu läheinen anna suostumustaan tutkimukseen osallistumiseen. Suostumuksen tulee olla tutkittavan oletetun tahdon mukainen. (LääkTutkL 6-7§.)

11.4 Ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellinen käyttö

Elimiä, kudoksia tai soluja saadaan irrottaa vain, jos irrottamisesta ei aiheudu luovuttajalle vakavaa terveydellistä vaaraa tai haittaa ja jos vastaanottajan hoitamiseksi ei ole muuta yhtä tehokasta keinoa eikä vastaavaa elintä tai kudosta ole saatavissa kuolleelta luovuttajalta tai jos siirron tulosten odotetaan olevan paremmat kuin kuolleen luovuttajan siirrännäisiä käytettäessä. (ElinsiirtoL 2§.)

Elimen, kudoksen tai solujen irrottamiselle on oltava luovuttajan kirjallinen ja tietoon perustuva suostumus. Jos luovuttaja on sairauden, mielenterveydenhäiriön tai muun syyn takia kykenemätön päättämään hoidostaan, tulee irrottamiseen olla hänen lailli-

sen edustajansa kirjallinen suostumus. Elintä, kudosta tai soluja ei voida irrottaa henkilön itse sitä vastustaessa. Lääkärin tulee selvittää vajaakykyisen luovuttajan omaa mielipidettä ja tahtoa siinä määrin, kuin se vain on mahdollista. (ElinsiirtoL 3§.)

11.5 Raskauden keskeyttäminen

Raskaus voidaan keskeyttää naisen niin pyytäessä. Jos nainen ei mielisairauden, vajaamielisyyden tai häiriintyneen sieluntoimintansa vuoksi kykene esittämään pyyntöä raskauden keskeytyksestä, voidaan raskaus keskeyttää hänen laillisen edustajansa hakemuksesta, jos toimenpidettä puoltavat painavat syyt. (RaskKesL 2§.)

11.6 Sterilointi

Sterilointi voidaan suorittaa henkilön omasta pyynnöstä. Jos henkilö on kuitenkin esimerkiksi sairauden tai vajaamielisyyden takia kykenemätön ymmärtämään steriloinnin merkityksen, voidaan toimenpide suorittaa hänen laillisen edustajansa hakemuksesta, jos toimenpidettä puoltavat painavat syyt. (SteriL 2§.)

12 OIKEUSTAPAUKSIA

Esittelin jo aiemmin Helinin listaamat kolme esimerkkiä tilanteista, joissa voidaan pohtia edunvalvojan edustusvaltaa isyyden kumoamista koskevissa tilanteissa. Löysin myös oikeustapauksen, jossa on esitetty edunvalvojan määrittämistä alaikäiselle isyyden kumoamista koskevaan oikeudenkäyntiin. Esimerkkitapauksessa alaikäisen lapsen äiti oli vaatinut edunvalvojan määrittämistä lapselleen, isyyden kumoamista koskevaan oikeudenkäyntiin. Lapsen äiti ja isä oli vihitty avioliittoon 1988 ja heille oli syntynyt avioliiton aikana vuonna 1993 lapsi. Vanhemmat olivat kuitenkin päätyneet 1997 avioeroon. Vuonna 1996 he olivat kuitenkin sopineet lapsen yhteishuollosta siten, että lapsi jäisi asumaan äitinsä kanssa. (KKO:2002:13)

Äidin aviomiehen isyys perustui kuitenkin tässä tapauksessa ainoastaan avioliiton tuomaan isyysoletukseen, eikä hän siis näin ollut lapsen biologinen isä. Lapsi oli saanut alkunsa pariskunnan asuessa hetkellisesti erillään avioliiton aikana. Lapsetto-

muushoidoissa oli lisäksi aikanaan todettu, ettei aviomies voinut saada lapsia. (KKO:2002:13)

Isä vastusti edunvalvojan määräämistä, sillä hänen mukaansa hakemus kärjäoikeuteen oli tehty kiusantekomielessä. Hakemuksen aikaan lapsi oli kuusi ja puoli -vuotias, jolloin äidin lainmukainen aika isyyden kumoamista koskevan kanteen nostamiseksi oli jo ylitetty. Isä totesi vastauksessaan, että asiaa ratkaistaessa on tärkeintä ottaa huomioon lapsen etu, jonka harkinta kuuluu edunvalvojan sijaan tuomioistuimelle. Äidin aviomies on lain mukaan lapsen biologinen isä ja lapsen edunmukaisena voidaan pitää, ettei läheistä isäsuhdetta lähetä aiheettomasti purkamaan. Asian voidaan myös katsoa olevan korostetusti henkilökohtainen, jolloin edunvalvojalle ei voida antaa päätäntävaltaa asiassa. (KKO:2002:13)

Kärjäoikeus totesi päätöksessään, että on pidettävä mahdollisena, että joku muu kuin äidin aviomies voi olla lapsen isä ja myös lapsi voi nostaa isyydenkumoamista koskevan kanteen. Tällaisessa tilanteessa kanteen nostamiselle ei ole määräaikaa. Holhustoimilain 29. §:ssä on lueteltu korostetusti henkilökohtaisena pidettäviä asioita, mutta isyyden kumoaminen ei näihin lukeudu. Näin edunvalvoja voi edustaa lasta isyyden kumoamista koskevassa kanteessa. (KKO:2002:13)

Kärjäoikeus katsoi, että tilanteessa oli kyse siitä, etteivät äiti ja isä pystyneet päättämään yhdessä isyyden kumoamisesta, eikä kumpikaan voinut yksin edustaa asiassa lastaan, sillä lapsen ja heidän henkilökohtaiset etunsa olisivat saattaneet joutua ristiriitaan. Tästä syystä edunvalvojan määrääminen oli ainoa vaihtoehto asian ratkaisemiseksi. Edunvalvojan oli tässä vaiheessa harkittava onko isyyden kumoamista koskevan kanteen nostaminen tässä tilanteessa perusteltua. Jos kanne nostettaisiin, jäisi tuomioistuimen harkintaan, onko kanteen nostaminen lapsen edun mukaista. (KKO:2002:13)

Kärjäoikeus totesi edunvalvojan määräämisen olevan kyseisessä tapauksessa täysin perusteltua. Samalla kärjäoikeus velvoitti miehen maksamaan äidin oikeudenkäyntikulut. Mies valitti asiasta hovioikeuteen, joka ei kuitenkaan muuttanut kärjäoikeuden päätöstä. (KKO:2002:13)

Asia eteni aina korkeimpaan oikeuteen asti. Korkein oikeus kumosi hovioikeuden ja kärjäoikeuden päätökset, ja hakemus edunvalvojan määräämisestä hylättiin, myös

lapsen isä vapautettiin oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudestaan. Perusteluna aiempien päätösten kumoamiselle korkein oikeus piti sitä, että lapsen äiti oli vedonnut isyyden kumoamiseen totuuteen perustuvista syistä, kun taas isä vastusti kanteen nostamista vedoten hyvään isä-lapsi-suhteeseen, lapsen omaan harkintaan kanteen nostamisesta sekä siihen, ettei vaihtoehtoista isäehdokasta oltu esitetty. (KKO:2002:13)

Isyyslain pääperiaate on, että isyys vastaa biologista isyyttä ja että lapsella on oikeus tietää biologiset vanhempansa. Korkein oikeus kuitenkin katsoi tässä tilanteessa, että lapsen läheisen suhteen säilyttäminen isänään pitämään henkilöön on paremmin lapsen edun mukaista, kuin isyyden kumoaminen biologisiin seikkoihin vedoten. Lapsi saa itse nostaa halutessaan isyyden kumoamista koskevan kanteen täyttäessään 15 vuotta. Tästä syystä korkein oikeus katsoi, ettei riittäviä perusteita edunvalvojan määrittämiselle tässä tilanteessa ollut. (KKO:2002:13)

13 KÄYTÄNNÖN KOKEMUKSET JA ONGELMAT HENKILÖÄ KOSKEVISSA ASIOISSA

Suoritin opinnäytetyötäni varten sähköpostihaastattelun, joka oli kohdistettu Kotkan, Kouvolan, Lappeenrannan, Helsingin, Espoon, Jyväskylän sekä Turun oikeusaputoimistojen yleisille edunvalvojille. Aluksi kohdistin kyselyn vain Kotkaan, Kouvolaan ja Lappeenrantaan, jotka kuuluvat Kouvolan oikeusapupiiriin. Vastauksia tuli kuitenkin vain muutama, joten laajensin haastattelun koskemaan myös suurimpia edunvalvontatoimistoja.

Haastattelun avulla pyrin selvittämään edunvalvojien kokemuksia henkilöä koskevista asioista. Vastauksia haastatteluuni sain 6, mikä on haastattelun laajuus huomioon ottaen todella vähän. Haastatteluun vastanneiden määrä oli minulle suuri pettymys, enkä saanut sen avulla yhtä laajalti tietoa kuin olisin toivonut. Vastausten vähäinen määrä osaltaan viestii siitä, kuinka kiireistä edunvalvojan työ on. Käsittelen kuitenkin seuraavissa luvuissa saamiani vastauksia aihealueittain.

13.1 Henkilöä koskevien edunvalvontamääräysten määrä

Kyselyn kautta kävi ilmi, että kyselyyn vastanneilla edunvalvojilla on keskimäärin 1-3 sellaista päämiestä, jolla on voimassaoleva edunvalvontamääräys henkilöä koskevista

asioista. Yhdellä vastanneista oli kuitenkin 5 voimassaolevaa määräystä ja aiemmin hänellä oli ollut 10 määräystä. Voidaankin todeta, että henkilöä koskevat edunvalvontamääräykset ovat melko harvinaisia, sillä useimmiten yleisellä edunvalvojalla on yhteensä toistasataa päämiestä. Henkilöä koskevien edunvalvontamääräysten vähäisyyttä voidaan pitää pelkästään hyvänä asiana, sillä henkilön itsemääräämisoikeus on korostetun vahva oikeus, eikä siksi toisen henkilökohtaisiin asioihin puuttuminen ole ikinä helppoa saati ongelmaton.

13.2 Päämiehen edustaminen tämän henkilöä koskevissa asioissa

Vain muutama vastanneista oli joutunut käyttämään edustusvaltaansa päämiehiensä henkilöä koskevissa asioissa. Tällaisia tilanteita olivat olleet lapsen huostaanoton tiedoksianto psykoosissa olevalle huoltajavanhemmalle sekä isyyden kumoaminen tilanteessa, jossa isyys perustui avioliittoon perustuvaan isyysolettamaan, DNA-testin osoittaessa kuitenkin toisin. Vireillä oli myös ollut tapaus, jossa asiakas olisi pitänyt saada kirjautumaan ulos psykiatrisesta sairaalasta. Tämä oli kuitenkin rauennut, eikä edunvalvoja joutunut käyttämään asiassa edustusvaltaansa. Toinen edunvalvoja oli joutunut käyttämään edustusvaltaansa päämiehen aivoleikkauksessa, lähestymiskieltoasiassa ja päämiehen oikeudenkäynnissä.

Todennäköisinä tilanteina edustusvallan käyttämiselle päämiehen henkilöä koskevissa asioissa pidettiin esimerkiksi vuokrasopimuksen tekemistä päämiehen kanssa, sillä jos päämiehen kelpoisuutta tehdä oikeustoimia, on erityismääräyksellä rajoitettu, ei päämies voi tällöin itsenäisesti vuokrasopimusta allekirjoittaa, vaan se on tehtävä yhdessä edunvalvojan kanssa.

13.3 Ongelmat päämiehen edustamisessa tämän henkilöä koskevissa asioissa

Edunvalvojat kokivat päämiehen henkilökohtaisiin asioihin puuttumisen vaikeana ja epämiellyttävänä, sillä päämiehen edunmukaista toimintaa on vaikea hahmottaa ja määritellä. Esille nousikin aiemmin työssäni käsittelemä kysymys isyyden kumoamisesta ja siitä, milloin sitä voidaan pitää lapsen edun mukaisena. Myös sitä pohdittiin, onko huostaanoton tiedoksisaamista pidettävä lapsen etuna tai onko psyykkisesti sairaan kotiuttaminen palvelukotiin hänen tahtonsa vastaisesti hänen etujensa mukaista.

Ongelmalliseksi henkilöä koskevissa asioissa edustaminen koettiin myös siksi, että edunvalvoja voi edustaa päämiestä tämän henkilöä koskevissa asioissa vain silloin, kun päämies ei asian merkitystä kykene ymmärtämään ja edunvalvojan on käytännössä erittäin vaikea arvioida päämiehen ymmärrystä jokaisen yksittäisen asian kohdalla. Näin edunvalvojan tulisi saada päämiehen ymmärrystä arvioiva lääkärin lausunto jokaisessa vähäpätöisessäkin asiassa.

Muutenkin juuri terveydenhuoltoon liittyvien määräysten todettiin sopivan huonosti edunvalvojan päätettäväksi, sillä edunvalvoja joutuu joka tapauksessa tukeutumaan terveydenhuollon ammattilaisten apuun päätöksiä tehdessään. Asumiseen liittyvä päätösvalta puolestaan saattaisi jopa joskus helpottaa edunvalvojan työtä ja vastauksissa mainittiin myös päämiehen taloudellisen toimintakelpoisuuden rajoittamisen lisäämisestä, sillä käräjäoikeus ei tutki määräysten edellytyksiä, mutta edunvalvojien odotetaan toimivan siten, etteivät päämiehet tee päätöksiä, jotka johtavat esimerkiksi velkaantumiseen.

13.4 Rajanveto taloudellisten ja henkilöä koskevien asioiden välillä

Edunvalvojat joutuvat miettimään usein työssään sitä, onko jokin asia enemmän henkilöä koskeva vai taloudellinen. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta mainittiin vuokrasopimuksen irtisanominen tilanteessa, jossa päämies on muuttanut palvelutaloon ja vuokra-asunto on ollut pitkään tyhjillään, päämiehen vastustaessa asunnon vuokrasopimuksen purkamista, koska hän uskoo vielä palaavansa asuntoon, vaikka hän on kykenemätön itsenäiseen asumiseen. Asunnosta aiheutuu tällöin jatkuvasti kustannuksia, jotka päämiehen varoista on maksettava, mutta koska päämies saa itse valita asuinpaikkansa, ei edunvalvoja voi yksin tehdä päätöstä vuokrasopimuksen purkamisesta.

Lisäksi vähävaraisten päämiesten päätöksentekoon joudutaan silloin tällöin puuttumaan, sillä päämiehen ei voida antaa velkaantua tai tehdä sellaisia hankintoja, joihin hänellä ei yksinkertaisesti ole varaa. Yleensä tällaisissa tilanteissa päämiehellä on toimintakelpoisuudenrajoitus, mutta ei välttämättä aina.

13.5 Henkilöä koskeviin asioihin liittyvät epäselvyydet

Ongelmaksi henkilöä koskevissa asioissa koettiin ensinäkin se, että henkilöitä koskevia asioita ei ole eritelty eikä täsmennetty lainsäädännössä, ja lisäksi vaivaa tuottavat korostetun henkilökohtaisina pidettävät asiat, joissa edunvalvojalla ei koskaan ole edustusvaltaa. Tästä huolimatta yksi edunvalvojista kertoi, että häntä on pyydetty toimimaan päämiehensä puolesta myös tällaisissa asioissa.

Ongelmalliseksi koettiin myös se, että ulkopuoliset tahot kuvittelevat edunvalvontamääräyksen koskevan aina myös henkilöä koskevia asioita. Esimerkkinä mainittiin hoitotahot, jotka tuntuvat usein kuvittelevan, että edunvalvoja tekee kaikki päämiehen hoitoon liittyvät ratkaisut, vaikka asia todellisuudessa kuuluu lääkäreille ja muulle hoitohenkilökunnalle.

Yleisen edunvalvojan todettiin myös olevan hankalassa välikädessä päämiehen sukulaisiin ja muihin viranomaisiin nähden, sillä omaisilla on yleensä asioista oma näkemysensä, joka ei välttämättä vastaa edunvalvojan näkemystä ja päämiehen omaa tahtoa ei välttämättä pystytty selvittämään.

13.6 Halu vaikuttaa päämiehen henkilöä koskeviin asioihin

Yleisesti ottaen henkilöä koskevissa asioissa edustaminen koettiin niin epämieluisaksi, ettei niihin haluttu puuttua yhtään vaadittua enempää. Yksi vastanneista kuitenkin mainitsi toivovansa, että voisi puuttua myös päämiehensä henkilöä koskeviin asioihin tilanteessa, jossa päämies, jonka taloudellisia asioita edunvalvoja on määrätty hoitamaan, solmisi taloudellisesti epäedullisen ja muutenkin ns. tuhoon tuomitun avioliiton, eikä suosituksista huolimatta suostuisi laatimaan avioehto tai testamenttia.

13.7 Lainsäädännön puutteet

Lainsäädännössä edunvalvojat kokivat puutteelliseksi sen, ettei henkilöä koskevia asioita ole tarkemmin yksilöity ja epäselvää oli myös se, tarvitaanko henkilöä koskevien asioiden kohdalla aina lääkärinlausunto päämiehen oman ymmärryksen selvittämiseksi.

Holhoustoimilain 42. §:n mukaan ”*Täysi-ikäiselle määrätyn edunvalvojan tulee huolehtia siitä, että päämiehelle järjestetään sellainen hoito, huolenpito ja kuntoutus, jota on päämiehen huollon tarpeen ja olojen kannalta sekä päämiehen toivomukset huomioiden ottaen pidettävä asianmukaisena.*”. Erästä edunvalvojaa mietityttikin se, että usein edellä mainitun pykälän mukaiset asiat ovat hyvin lähellä henkilöä koskevia asioita. Tämä puolestaan herätti kysymyksen siitä, mitkä ovat sellaisia asioita, joihin edunvalvojan tulee 42. §:n nojalla ottaa kantaa myös pelkän taloudellisia asioita koskevan edunvalvontamääräyksen perusteella ja mitkä puolestaan luokitellaan sellaisiksi henkilöä koskeviksi asioiksi, jotka ovat selkeästi 42. §:n ulkopuolella.

Yksi edunvalvojista totesi, että lailla on vaikea säädellä vaihtelevia ja monimutkaisia asioita, mutta esille nousi vastuukysymykset siitä, kuka korvaa mahdolliset vahingot, jotka johtuvat vääristä ratkaisuksista tai toimenpiteistä. Edunvalvojalle asetettu vastuu koettiin kohtuuttomana tilanteissa, joissa edunvalvojalla ei ole asiasta riittävästi tietoa mutta päätös on tehtävä siitä huolimatta.

Lainsäädännön muuttamisen sijaan vaihtoehdoksi esitettiin tehtävän parempaa rajausta edunvalvojan määräyksessä. Lisäksi edunvalvojaksi tulisi määrätä parhaiten tehtävään sopiva vaihtoehto, jolla on kokemusta vastaavista tapauksista. Esimerkiksi juristiedunvalvojaa ei pidetty parhaana vaihtoehtona toimimaan päämiehen henkilöä koskevassa määräyksessä, jos kyseessä olisi esimerkiksi vaikea kirurginen toimenpide, joka aiheuttaisi huomattavia terveydellisiä riskejä. Tällaisessa tapauksessa paras vaihtoehto tehtävään olisi suostumuksensa antanut lääkäri.

14 POHDINTAA

Vaikka päämiehen edustaminen henkilöä koskevissa asioissa on harvinaista, tuntuu se olevan yksi haastavimpia edunvalvonnan osa-alueita. Haasteellista siitä tekee lainsäädännön puutteellisuus ja se, ettei henkilöä koskevia asioita ole juurikaan eritelty tai yksilöity. Toisaalta, pystyttäisiinkö näitä asioita yksilöimäänkään kovin tarkasti, sillä jokainen päämies on yksilö ja heidän edunvalvojansa joutuvat pohtimaan eteen tulevia tilanteita juuri kyseisen henkilön kannalta.

Päämiehen edustaminen hänen henkilöä koskevissa asioissaan luo edunvalvojalle todella kovat paineet. Esimerkiksi päämiehen hoidosta päättäminen voi olla todella vaikea tilanne, sillä se on mahdollista vain silloin, kun päämiehen omaa tahtoa ei kyetä selvittämään. Toisen puolesta tehtävät päätökset koetaan lähes aina epämiellyttävinä, sillä päätösten seuraukset tulevat todennäköisesti vaikuttamaan merkittävästi päämiehen elämään.

Päämiehen asioiden hoitoon vaikuttaa henkilön taustan ja persoonan lisäksi myös suuresti edunvalvojan ja päämiehen keskinäinen suhde. Edunvalvojan tuntiessa päämiehensä olosuhteet ja taustat hyvin on hänen ehkä helpompi tehdä päätöksiä myös päämiehen henkilöä sivuavissa asioissa. Tilanne on täysin toinen, jos edunvalvoja ei ole esimerkiksi ikinä saanut mahdollisuutta keskustella päämiehensä kanssa ja jos päämiehen henkilöhistoria on edunvalvojalle täysin vieras.

Tietääkseni on hyvin tavallista, että yleisellä edunvalvojalla on ainakin toistasataa päämiestä. Käsitykseni mukaan ainakaan kaikkia lähitulevaisuudessa eläkkeelle jäävien yleisten edunvalvojien paikkoja ei tulla täyttämään. Kun nykyinen trendi tuntuu olevan se, että joka paikasta vähennetään ja säästetään, on todennäköistä että edunvalvojakohtaiset päämiesmäärät kasvavat tulevaisuudessa entisestään. Päämiesmääriä nostaa myös suurten ikäluokkien ikääntyminen. Tämän seurauksena on hyvin mahdollista, että työmäärän kasvaessa edunvalvojat eivät pysty perehtymään päämiestensä asioihin tarpeeksi ja siitä syystä tekevät päämiestensä asioiden hoidossa hätiköityjä päätöksiä, jotka puolestaan voivat johtaa päämiesten etujen vaarantumiseen.

15 JOHTOPÄÄTÖKSET

Edunvalvojien työn helpottamiseksi holhoustoimen lainsäädäntöä olisi mielestäni aihetta päivittää ainakin henkilöä koskevien asioiden osalta ja eritellä edes suuntaa antavasti, mitkä ovat sellaisia päämiehen henkilöä koskevia asioita, joihin taloudellisia asioita hoitava edunvalvoja ei voi missään nimessä puuttua ilman erillistä määräystä.

Työskennellessäni edunvalvonnassa sain huomata, että useat sidosryhmät, kuten juuri hoitolaitosten henkilökunta ja päämiestemme omaiset, olettavat automaattisesti edunvalvojan hoitavan kaikki päämiehen asiat. Näin edunvalvojalle esitetäänkin usein

pyyntöjä tehdä toimenpiteitä sellaisissa asioissa, jotka ovat hänen toimivaltansa ulkopuolella. Esimerkkitapauksina mainittakoon hoitopaikan järjestäminen päämiehen kissoille ja edunvalvojan puuttuminen päämiehen seurustelusuhteeseen. Edunvalvoja joutuu työssään jatkuvasti miettimään, mitkä asiat oikeasti kuuluvat hänen toimenkuvansa. Välillä työssä täytyy kuitenkin toimia puhtaasti omantunnon mukaan, sillä vaikka kissojen hoitopaikka ei välttämättä varsinaisesti edunvalvojan tehtäviin kuuluisikaan, ei kissoja kuitenkaan voi jättää oman onnensa nojaan päämiehen joutuessa laitoshoitoon. Toisen ihmisen seurustelusuhteeseen edunvalvoja ei kuitenkaan voi puuttua hoitohenkilökunnan pyynnöstä, sillä ei ole edunvalvojan päätettävissä, kenen kanssa päämies saa liikkua ja viettää aikaansa.

Uskon, että edunvalvojien toimintatapoihin vaikuttaa runsaasti se, kuinka hyvin he tuntevat päämiehensä. Jos edunvalvoja tuntee päämiehensä taustat hyvin ja päämies on itse usein yhteydessä edunvalvontaan, on hänen asioidensa hoito myös usein helpompaa kuin sellaisen päämiehen, josta ei tiedä muuta kuin nimen ja syntymäajan. Holhouslainsäädäntöä selkiyttämällä, olisi mielestäni mahdollista saada päämiehille tasavertaisemmat olot, sillä nyt on aika paljon edunvalvojan harkintavallassa, minkälaisiin asioihin hän kenenkin kohdalla puuttuu.

Yhtenä selkiyttämistä vaativana pykälänä voidaan pitää holhoustoimilain 42. §, jonka kohdalla pitäisi tarkemmin eritellä, mitä on pidettävä sellaisena hoitona ja huolenpitoa, johon edunvalvoja voi puuttua pelkästään taloudellisia asioita koskevan edunvalvontamääräyksen nojalla. Toinen edunvalvojan työtä helpottava vaihtoehto olisi myös se, aivan kuten yksi haastatteluun vastanneista ehdotti, että jo edunvalvontamääräyksessä olisi tarkemmin eritelty edunvalvojan tehtävät kyseisen päämiehen kohdalla. Tämä tarkoittaisi sellaisten toimenpiteiden rajaamista tehtävän ulkopuolelle, joihin edunvalvojan ei tarvitse tehtävää hoitaessaan ryhtyä.

Toivon, että edunvalvonnan toimenkuvaa tulevaisuudessa uudistetaan ja päivitetään paremmin nykypäivän tarpeita vastaavaksi, sillä edunvalvojan määrääminen on yksilölle kohtalaisen rankka toimenpide ja moni edunvalvonnassa oleva henkilö pärjäisi todennäköisesti myös kevyemmällä järjestelyllä. Koska edunvalvojan määräämiseen liittyvät syyt vaihtelevat suuresti, olisi hyvä, jos myös edunvalvontamääräykset olisivat paremmin yksilöity vastaamaan kunkin päämiehen henkilökohtaisia tarpeita. Us-

kon, että tällä tavalla voitaisiin helpottaa sekä edunvalvojan työtä että päämiesten suhtautumista edunvalvontaan.

LÄHTEET

Edunvalvojan henkilö ja tehtävät. Maistraatti. Saatavissa:

<http://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/holhoustoimi/Edunvalvojan-henkilo-ja-tehtavat/>
[viitattu 16.1.2012].

Edunvalvojan toiminnan valvonta. Maistraatti. Saatavissa:

<http://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/holhoustoimi/Edunvalvojan-toiminnan-valvonta/>
[viitattu 18.1.2012].

Edunvalvojan tärkeimmät tehtävät. Oikeusministeriön esitteitä. Saatavissa:

<http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Esitteet/Edunvalvojantehtava/Edunvalvojantarkeimmattehtavat> [viitattu 16.1.2012].

Edunvalvonnan tarve ja sen järjestäminen. Maistraatit. Saatavissa:

<http://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/holhoustoimi/Edunvalvonnan-tarve-ja-sen-jarjestaminen/> [viitattu 17.1.2012].

HE 52/2006. Hallituksen esitykset. Saatavissa:

[http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060052?search\[pika\]=laki%20holhoustoimesta&search\[type\]=pika](http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060052?search[pika]=laki%20holhoustoimesta&search[type]=pika) [viitattu 20.1.2012].

HE 146/1998. Hallituksen esitykset. Saatavissa:

[http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1998/19980146?search\[pika\]=laki%20holhoustoimesta&search\[type\]=pika](http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1998/19980146?search[pika]=laki%20holhoustoimesta&search[type]=pika) [viitattu 20.1.2012].

Helin, M. 2001. Edunvalvojan päätösvallan rajoista. Lakimies 6-7/2001, s.1070-1088.

Holhousasiat. Tuomioistuimet. Oikeuslaitos. Saatavissa:

<http://www.oikeus.fi/5883.htm> [viitattu 18.1.2012].

Holhoustoimi. Maistraatti. Saatavissa:

<http://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/holhoustoimi/> [viitattu 18.1.2012].

KKO:2002:13. Saatavissa: <http://www.edilex.fi.xhalax-ng.kyamk.fi:2048/oikeuskaytanto/kko/ennakkoratkaisut/20020013?search=oikeuskaytanto> [viitattu 20.1.2012].

Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442.

Laki ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä 2.2.2001/101.

Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta 9.4.1999/488.

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785.

Laki raskauden keskeyttämisestä 24.3.1970/239.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Oikeusministeriön ohje edunvalvojan palkkion määräytymisestä. Maistraatti. Saatavissa: <http://www.maistraatti.fi/fi/lomakkeet/#Holhoustoimi> [viitattu 18.1.2012].

Steriloimislaki 24.4.1970/283.

Välimäki, P. 2008. Holhustoimen pääpiirteet. Helsinki: WSOYpro.

Yleinen edunvalvonta. Oikeusapu. Oikeuslaitos. Saatavissa: <http://www.oikeus.fi/45790.htm> [viitattu 16.1.2012].

HAASTATTELUKYSYMYKSET

1. Kuinka monta sellaista päämiestä sinulla on tällä hetkellä/on ollut aiemmin, joiden kohdalla edunvalvontamääräys koskee taloudellisten asioiden ohella myös henkilöä koskevia asioita?
2. Kerro esimerkkejä sellaisista päämiehen henkilöä koskevista asioista, joissa olet käyttänyt edustusvaltaasi?
3. Koetko päämiehen edustamisen henkilöä koskevissa asioissa vaikeaksi? Miksi?
4. Kuinka usein joudut käytännön tilanteissa pohtimaan sitä, onko hoidettava asia luonteeltaan enemmän henkilöä koskeva kuin taloudellinen?
5. Minkälaisiin ongelmiin olet törmännyt henkilöä koskeviin asioihin ja päämiehen edustamiseen liittyen?
6. Onko eteesi tullut tilanteita, joissa olisit toivonut voivasi vaikuttaa myös päämiehen henkilöä koskeviin asioihin?
7. Koetko, että lainsäädäntö on puutteellinen henkilöä koskevien asioiden osalta?
8. Jos koet, miten lainsäädäntöä pitäisi mielestäsi muuttaa tai parantaa?